

КРИТИКА ЗАПЕРЕЧЕННЯ СВОБОДИ ВОЛІ ДІКОМ СВААБОМ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Дік Свааб, відомий дослідник фізіології мозку, заперечує свободу волі та вважає її ілюзією. Він спирається на розуміння людини як суто біологічної істоти, визначеної лише організмом і середовищем. Ми доводимо, що ця концепція не є достатньо обґрунтованою, бо а) складність людської поведінки не пояснюється лише біологією й середовищем (таке пояснення спирається на те, що ще треба довести); б) свобода є філософським, а не науковим поняттям, тому кожен вчений, що досліджує поведінку людини, вже має якусь філософську гіпотезу, яку неможливо до кінця підтвердити фактами.

Ключові слова: свобода волі, вільний вибір, мозок, нейрокальвінізм.

Abstract

Dick Swaab, known researcher of brain physiology, denies free will and considers it as an illusion. His conception is based on the understanding of man as a purely biological being that is determined only by the body and the environment. I argue that this theory is not well founded, because a) the complexity of human behavior is not explicable only by biology and environment (because this explanation is based on the thesis that must be prove); b) freedom is a philosophical, not a scientific concept, so every scientist that studies human behavior, already has some philosophical hypothesis, impossible to be confirmed by the facts.

Keywords: free will, free choice, brain, neurocalvinism.

Вічні філософські дискусії про свободу волі особливо активізувалися нині, під впливом нейронаук. Існує навіть спеціальний термін, «нейрокальвінізм», яким позначають погляди тих, хто заперечує свободу людської волі, спираючись на сучасні наукові дані.

Дік Свааб у книзі «Ми – це наш мозок» [див.: 1] заперечує існування свободи волі. Він визначає такі риси цієї свободи:

- 1) альтернативна можливість (можливість щось робити або не робити);
- 2) наявність причини (для будь-яких наших дій потрібна причина);
- 3) власні спонуки (перш ніж щось робити ми повинні цього хотіти).

Далі він наводить аргументи проти існування свободи волі:

1) кохання він називає емоційною залежністю яку підсилюють фізичні реакції нашого тіла (калатання серця, потовиділення, безсоння). Адже ніхто з тих, хто згадає своє пристрасне, блискавично постале відчуття закоханості, не зможе охарактеризувати вибір свого предмета як вільний і як виважене рішення.

2) У своїх твердженнях Свааб спирався на висловлювання Спінози про те, що немовля упевнене, ніби вільне вимагати молока, розгніваний підліток переконаний, що вільно бажає помсти, а боягуз — втечі. П'яний переконаний, що за вільним визначенням душі говорить те, що згодом, отямившись, хотів би взяти назад. Точно так само божевільні, базіки, діти і багато інших в тому ж роді переконані, що говорять через вільний припис душі, між тим як вони просто неспроможні стримати балакучість.

3) На формування людської поведінки значною мірою впливає спадковість. Безліч спадкових факторів і вплив зовнішнього середовища в процесі внутрішньоутробного розвитку, визначаючи розвиток мозку, накладають відбиток на його структуру та діяльність протягом усього подальшого життя. Тим самим ми отримуємо не тільки численні здібності й таланти, але й

незліченні обмеження: можливу схильність до наркотичної залежності, ступінь агресивності, гендерну ідентичність, сексуальну орієнтацію, а також схильність до хвороб на зразок синдрому дефіциту уваги і гіперактивності, депресії або шизофренії. Отже, наша поведінка значною мірою закладена в нас вже з моменту народження.

4) Ми народжуємося в певному мовному середовищі, чим значною мірою визначаються структура й діяльність нашого мозку; рішення на користь тієї чи іншої рідної мови від нас не залежить.

5) Релігійне оточення, в якому ми опиняємося після народження, визначає, в чому виразиться наша вроджена духовність: у релігійній вірі, у матеріалізмі або в підвищеному інтересі до стану навколишнього середовища.

Наші генетичні дані й незліченні фактори, що впливають у ранньому періоді розвитку мозку, згодом накладають на нас безліч внутрішніх обмежень. І тому ми не вільні змінити нашу гендерну ідентичність, нашу сексуальну орієнтацію, наш рівень агресивності, наш характер, релігійність або рідну мову. Ще менше в наших силах вирішити володіти певним талантом або ж про щось не думати.

Саме цими тезами можна виразити позицію Діка Свааба щодо існування свободи волі.

Але чи справді ми не можемо ні на що вплинути? Чи дійсно все вже вирішено за нас наперед? Чи ми, все ж, маємо шанс щось змінити?

Позиція Свааба має певні підстави, але, на нашу думку, в цілому вона хибна. Бо якщо свободи немає в цілому, то її немає й у жодній життєвій ситуації. З цим ми не згодні й спробую це довести.

Свааб розглядає філософську проблему свободи вибору не як філософ, а як учений. Для нього люди – ще один вид тварин, що визначається інстинктами, спадковістю, несвідомим мозком і біологічними потребами (немовби це якась аксіома!). Проте, на мою думку, життя людини не зводиться до потреб її організму, а прийняті нами рішення не завжди є імпульсивними, інстинктивними тощо. Я для доведення цієї тези я пропоную розглянути кілька ситуацій:

1) Не так давно я задавалась питанням до якого ВНЗ мені подавати документи на вступ і можу з певністю сказати, що думала я досить довго, більш того над цим думала вся моя родина. Отже, мій вчинок був більш ніж обдуманий і інстинктом це ніяк не назвати. Це був вільний вибір з-поміж тих можливостей, які були мені відомі.

2) З точки зору Свааба наші вчинки зводяться до наших бажань та потреб: я захотіла – я зробила. Здається, насправді все відбувається не так просто. Наприклад, ідучи по вулиці, у вітрині магазину я бачу якусь річ і мені та річ потрібна. Що робити? Я можу пройти своєю дорогою й почати працювати та згодом купити те, що мені потрібно. Можу просто вкрати (припустимо, відповідальність за крадіжку мене не лякає). А можу взагалі відмовитися від бажання. Отже, вибір у цій ситуації є. Подальший розвиток дії залежить від того, що я оберу: бажання, совість? Чи часто ми крадемо речі лише тому, що нам їх гостро закортіло? Гадаю, ні, ми зазвичай приймаємо рішення, протилежне нашим потягам.

3) Можливо, ми справді тварини? Бо яка різниця між тваринами й людьми, якщо ми керуємось інстинктом та підпорядковуємося навичкам і способіві

поведінки, закладеним у нас батьками й середовищем. Безперечно, мовне середовище, релігія й виховання мають свій вплив на формування нашої особистості, але ми можемо цей вплив у дечому контролювати, іноді – аж до повної відмови від нього. Саме можливість обирати, йти всупереч очікуванням і настановам робить з нас тих кого називають людьми.

4) Уявімо, що кожен злочинець вчинив своє злодіяння у стані афекту або ж під впливом когось або чогось, про що і стверджує книга «Наш мозок – це ми». А це свідчить, що злочинців нема, є лише хворі, яких потрібно лікувати. Хтось з цим погодиться, але справа в тому що закони всього світу керуються тим що кожен вчинок тягне за собою певні наслідки, а тому кожен громадянин несе відповідальність за свої дії. Вся культура побудована на свободі й відповідальності людини, а Свааб намагається це заперечити одним лише довільним тлумаченням експерименту Лібета! Якщо культура, мораль, свобода – це лише ілюзії мозку й організму (простіше кажучи – брехня), як це все може так довго існувати? Невже визнання мною, наприклад, норми не вбий – це просто мій інстинкт або еволюційно вироблений механізм? Але ж люди вільні вбивати чи ні, особливо сьогодні, коли для цього досить лише натиснути кнопку. Пояснювати всі вибори індивідуальними особливостями організмів – не науковий підхід, бо люди, що здатні змінити, наприклад, свою культурну ідентичність будуть ніби з одного «тіста», а ті, що не здатні – з іншого. Але хто може гарантувати нашу здатність чи нездатність? Як пояснити наше критичне мислення, коли ми, залишаючись в якійсь культурі, критикуємо її і прагнемо змінити? Простіше це пояснити свободою, а не придумувати притягнуті за вуха біологічні пояснення.

Навіть елементарна логіка вимагає визнати: якщо людина не в усьому вільна, це ще не означає, що в неї взагалі немає свободи. Навпаки, свобода тоді й помітна, коли ми долаємо свою несвободу. Люди можуть виявляти свободу з власних міркувань, а не під тиском обставин чи організму. Свааб розуміє людину перш за все як організм, тобто – як тварину, поведінку якої можна передбачити. Але ж він не довів, що людина – те саме, що й тварина. Якщо хтось підкоряється вродженим схильностям, то хтось їм активно опирається. Наприклад, дослідження способу життя 34 тис. каліфорнійських адвентистів довели, зокрема, що ці люди живуть на 6-10 років довше за решту каліфорнійців [2]. Ніхто не довів, що всі ці люди генетично схильні до здорового життя або ж – ніколи не мали можливості полишити свою спільноту. З давен-давен люди сперечаються щодо боротьби тіла й духу, тож Свааб не відкрив Америки, коли описав факти впливу організму на наші рішення. А от його посилення на філософа Спінозу виглядають як вихоплені з контексту: він же не сповідує вчення Спінози в цілому; отже, і посилення на окремі висловлювання, близькі Сваабу, нічого не доводять, це просто спостереження, які ще потрібно витлумачити.

Вплив тіла й середовища на нашу волю визнають всі релігії й філософські теорії. Але далеко не всі вважають, що цей вплив не можна перебороти. Коли людина спокійно й розважливо обирає найкращий варіант з кількох можливих, вона виявляє свою свободу. Навіть якщо обраний варіант Свааб передбачить, він не зможе довести, що рішення прийнято саме під впливом тіла, а не, наприклад, переконань людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Свааб Д. Мы – это наш мозг. От матки до Альцгеймера. – СПб.: Лимбах, 2013. – 544 с.
2. Долгожители адвентисты. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://zdorovyy-obraz-jizni.ru/article/54/Долгожители%20Адвентисты.html>

Матюхіна Єлизавета Вікторівна — студентка групи ІМ-15б, факультет машинобудування та транспорту, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: 1m.15b.matiuhina@gmail.com

Науковий керівник: **Хома Олег Ігорович**— докт. філос. наук, професор, завідувач кафедри філософії та гуманітарних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

Matiukhina Elizaveta M. — Department of Machinery Construction, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, email : 1m.15b.matiuhina@gmail.com

Supervisor: **Khoma Oleg I.** — Dr. Sc. (Philosophy), Professor, Head of the Chair of Philosophy & Humanities, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia